

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Кафедра економічної експертизи та аудиту бізнесу

ДМИТРО ХУДИК

**ВНУТРІШНІЙ АУДИТ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ПІДПРИЄМСТВА**

**Спеціальність 071 «Облік і оподаткування»
Освітньо-професійна програма «Економічна експертиза та аудит бізнесу»
Випускна кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «Магістр»**

Тернопіль-2018

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1 КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Роль та значення внутрішнього аудиту для досягнення економічної безпеки підприємства

1.2. Історичний розвиток внутрішнього аудиту та тенденції його трансформації

1.3. Проблеми впровадження внутрішнього аудиту в практику вітчизняних підприємств

Висновки до розділу 1

РОЗДІЛ 2 ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

2.1. Особливості організації внутрішнього аудиту відповідно до потреб економічної безпеки підприємства

2.2. Технологія внутрішнього аудиту системи економічної безпеки підприємства

2.3. Внутрішній аудит в управлінні ризиками

Висновки до розділу 2

РОЗДІЛ 3 УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Використання результатів внутрішнього аудиту для управління економічною безпекою підприємства

3.2. Методичні підходи до конструювання аналітичних показників оцінки рівня економічної безпеки підприємства

3.3. Стратегічна орієнтація внутрішнього аудиту підприємства

Висновки до розділу 3

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

РОЗДІЛ І

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

1.4. Роль та значення внутрішнього аудиту для досягнення економічної безпеки підприємства

Функціонування вітчизняних підприємств в умовах постіндустріального суспільства та часті кризові ситуації доводять неефективність існуючих методів корпоративного управління. На практиці спостерігається недосконалість системи управління ризиками, недостатній рівень прозорості інформації та її вибіркового характеру. Це призводить до зміни принципів внутрішнього управління, а отже доводять існування нагальної потреби організації досконалої системи економічної безпеки підприємства. На даний час підтримання високого рівня системи економічної безпеки повинно контролюватися внутрішніми аудиторами.

Внутрішні аудитори мають контрольні повноваження, які відрізняють їх від тих, які характерні для зовнішніх контролюючих органів. Внутрішній аудит є на багатьох підприємствах, однак він не відповідає сучасним вимогам, адже зі зростанням масштабів підприємств та рівня невизначеності при прийнятті рішень зростають вимоги до нього.

Підсумовуючи вище викладене, ми визначаємо суть внутрішнього аудиту як безперервного процесу, який полягає у досягненні мети засобами моніторингу для оцінки роботи підприємства та її підрозділів на різних етапах діяльності (планування, впровадження, виробництво та ін.), що виступає як одна з функцій менеджменту, для об'єктивної оцінки різних аспектів управління та створення інформації для прийняття рішень.

1.2. Історичний розвиток внутрішнього аудиту та тенденції його трансформації

У літературних джерелах спостерігається існування різних точок зору стосовно часу виникнення внутрішнього аудиту. Окремі з них вважають, що внутрішній аудит зародився навіть раніше аудиту. Одні автори вважають, що він виник у 16 столітті, інші - у 19. Проте вважаємо, що фактично внутрішній аудит почав стрімко розвиватися після Другої світової війни.

Зокрема, у 1941 році у США був заснований Інститут внутрішніх аудиторів (ІВА) - міжнародна професійна організація, що отримала світове визнання. Її метою є розвиток та популяризація професії внутрішнього аудитора, а також розробка стандартів професійної діяльності. До складу ІВА входить члени із 165 країн та регіонів. Усього в світі нараховується близько 1 млн. людей, які тією, чи іншою мірою займаються внутрішнім аудитом.

Інститут внутрішніх аудиторів є дійсно професійною організацією, керування якою здійснюють її члени, обрані в раду директорів та виконавчий комітет. Це некомерційна неприбуткова організація.

Кількість членів цієї організації збільшувалася таким чином:

1941 рік - 8 внутрішніх аудиторів;

1990 рік – 39тис. внутрішніх аудиторів;

2001 рік - більше 73тис. внутрішніх аудиторів;

2010 рік - більше 170тис. внутрішніх аудиторів.

Зазначимо, що близько 50% всіх членів організації складають представники країн Північної Америки та Карибських країн. Приблизно 250 національних відділень Інституту діють в більш, ніж 100 країнах.

Місія, або головне завдання Інституту внутрішніх аудиторів визначається таким чином: «бути головною міжнародною професійною асоціацією, яка організована на міжнародній основі і яка спрямована на забезпечення розвитку внутрішнього аудиту».

Відповідні визначення, етичний кодекс та стандарти внутрішнього аудиту були вперше ухвалені в 1967-1968 роках, а в 1973 році була

запроваджена програма сертифікації внутрішнього аудиту. Діючі зараз визначення, етичний кодекс та стандарти були ухвалені в 1999-2001 роках.

Інститут внутрішніх аудиторів здійснює навчання та сертифікацію, має знак сертифікації внутрішніх аудиторів (CIA), який є підтвердженням сертифікації внутрішніх аудиторів на світовому рівні і стандартом оцінки їх професіоналізму й компетентності. Сертифікація здійснюється по чотирьох кваліфікаціях:

1. «Дипломований внутрішній аудитор» (Certified Internal Auditor, CIA);
2. «Дипломований аудитор фінансових організацій» (Certified Financial Services Auditor, CFSA);
3. «Дипломований аудитор державних організацій» (Certified Government Auditing Professional, CGAP);
4. «Дипломований спеціаліст по самооцінці контролю» (Certified in Control Self-Assessment, CCSA).

Членство в Інституті внутрішніх аудиторів України дає змогу:

- спілкуватись з колегами, обмінюватись досвідом та знаннями, брати участь в презентаціях та їх обговореннях на зустрічах Інституту;
- покращувати свою професійну майстерність в галузі внутрішнього аудиту;
- підвищувати свій статус в якості члена міжнародної професійної асоціації;
- отримувати найновішу інформацію стосовно професійного розвитку аудитора;
- мати доступ до інформаційних ресурсів Інституту внутрішніх аудиторів України;
- на пільгових умовах брати участь в заходах, які організовує та проводить Інститут внутрішніх аудиторів України;
- отримувати організаційну та методичну допомогу при створенні відділів внутрішнього аудиту;

- користуватись підтримкою Інституту внутрішніх аудиторів України при вирішенні спірних питань, які виникають в процесі професійної діяльності внутрішніх аудиторів;
- можливість користуватись бібліотекою Всеукраїнського Інституту внутрішніх аудиторів, в якій є українсько, російсько та англійськомовні видання по аудиту;
- в установленому порядку користуватись символікою Інституту внутрішніх аудиторів України, виступаючи під його егідою;
- члени Інституту внутрішніх аудиторів України отримують членську карту та сертифікат встановленого зразка.

Сертифікат Внутрішнього аудитора (CIA®) від Інституту внутрішніх аудиторів визнається в усіх країнах світу. Сертифікат CIA® існує вже більше 25 років і за цей час його отримали більше 32 тисяч внутрішніх аудиторів. Сертифікат CIA® видається 12 мовами.

Інститут внутрішніх аудиторів є міжнародною професійною асоціацією, який в Україні представлений Всеукраїнською громадською організацією «Інститут внутрішніх аудиторів України», що функціонує з 2001 року. Його членами є представники українських компаній з різних галузей, таких, як фінанси, банки, підприємства зв'язку, консалтингові та аудиторські фірми, страхові компанії та інші.

Внутрішній аудит потребує якісно нового теоретичного осмислення його суті та ролі в управлінні підприємством, в контексті переходу від традиційно пасивного констатуючого контролю до його активних форм. Пошук контурів нової моделі внутрішнього контролю в умовах «нової економіки», що відповідають реальним потребам бізнесу з орієнтацією і фінансовий менеджмент та управління ризиками, зумовлений потребою формування ефективної, адекватної новим реаліям системи внутрішнього контролю без якої неможливо попередити кризові явища чи рецидиви неефективного господарювання.

Становлення і розвиток внутрішнього аудиту вимагає систематизації та розвитку його теоретичних положень, досліджень трансформації та

класифікації його видів, вивчення принципів, функцій та методологічного апарату. Важливою проблемою є розробка концепції внутрішнього аудиту і позицій управління, що вимагає осмислення його логічної моделі на основі методології інформаційної взаємодії систем обліку та внутрішнього контролю.

1.3. Проблеми впровадження внутрішнього аудиту в практику вітчизняних підприємств

У сучасному світі головним ресурсом розвитку стають творчі здатності людини, її енергія, ініціатива, що призводить до ускладнення управління організаціями, необхідності розумного поєднання виробничої стратегії і ризик-менеджменту, облікової та податкової політики, якісної обліково-аналітичної підтримки управлінських рішень, що потребує створення надійних систем внутрішнього контролю.

У системі управління підприємством внутрішній аудит перетворюється у важливий і невід'ємний елемент, який перевтілює систему внутрішнього контролю та сприяє вирішенню різноманітних стратегічних, тактичних та оперативних задач на різних рівнях управління.

Первісна орієнтація внутрішнього аудиту на перевірку достовірності фінансової звітності, оцінку дотримання внутрішніх правил компанії і вимог, встановлених законодавством, а також рекомендацій з питань внутрішньої політики. У процесі переходу до постіндустріального суспільства поняття внутрішнього аудиту під впливом різноманітних чинників еволюціонує, визначається значно ширше як функціональна одиниця корпоративної контрольної ланки, яка поєднує методики і процедури, що полягають в систематичному моніторингу і різнопланових внутрішньо фірмових перевірках, в тому числі достовірності складання і надання фінансової інформації, а також оцінці результату на оптимальність і спрямована на акумулювання зусиль на продуктивному та ефективному використанні можливостей підприємства за рахунок об'єктивної оцінки його слабких та сильних сторін.

В умовах економічної кризи, належно організована робота служби внутрішнього аудиту спонукатиме працівників дотримуватися чинного законодавства та нормативних актів, а також розробленої підприємством політики, внутрішніх правил та процедур, планів, вчасно виявляти та знижувати ризик непередбачених витрат чи втрати репутації підприємством.

Тому на сьогодні усі керівники підприємств різних організаційно-правових форм власності, що розвиваються в Україні, повинні приділяти увагу формуванню належної системи внутрішнього аудиту.

Підвищення ефективності контролю полягає не лише в його своєчасності, але й повноті операцій і процесів, розробці внутрішніх стандартів контролю.

Через відсутність комплексних наукових розробок - внутрішніх стандартів (положень) контролю, а також достатнього досвіду роботи в нових умовах господарювання, побудова належної системи внутрішнього аудиту стає складною проблемою для багатьох вітчизняних підприємств.

Слід зазначити, що чимало керівників підприємств України не розуміють потреби у внутрішньому аудиті та досить часто ототожнюють поняття внутрішнього аудиту із зовнішнім аудитом, який проводиться незалежними аудиторами, сертифікованими Аудиторською палатою України.

Через нерозуміння сенсу й цінності роботи аудитора, економічну неграмотність замовників у питаннях сутності та значення даного поняття, аудитори вимушені погоджуватись на важкі умови виконання роботи в екстремальних умовах (за оцінками вчених не менше, ніж в 70% випадків на здійснення аудиту фінансової звітності замовники згодні укласти договір на мінімальну кількість робочих днів (на малих підприємствах 1-3 дні, середніх - 5 днів, великих - 10-15 днів) мотивуючи це тим, що вони можуть запросити іншого аудитора і за меншу плату. За таких умов працівники аудиторських фірм вимушені шукати нетрадиційних (креативних) методів організації та методики виконання великого обсягу роботи в умовах жорстко обмеженого часу.

Також існує проблема з принципами внутрішнього аудиту, на основі яких він повинен будуватися на підприємстві. Особливої актуальності вони набувають у зв'язку з процесами європейської інтеграції України.

Слід виокремити такі принципи та вимоги щодо організації ефективної системи внутрішнього аудиту на підприємстві на основі вивчення світового досвіду:

- надійності - керівництво підприємства повинно встановити надійну та дієву систему внутрішнього аудиту і забезпечити її функціонування;
- динамічності - динамічне приведення у відповідність мети та спонукальних мотивів контрольної діяльності;
- адаптивності - прагнення до підтримки певного балансу внутрішніх можливостей розвитку системи внутрішнього аудиту та зовнішніх, котрі генеруються зовнішнім середовищем;
- саморегуляції - корегування системи внутрішнього аудиту та підтримання її оптимальних параметрів відповідно до змін функціонування на мікро - і макрорівнях;
- постійності - постійне та ефективне функціонування системи внутрішнього аудиту дозволяє своєчасно виявляти випадки шахрайства, господарських порушень та інших відхилень від норм, що регулюють фінансово-господарську діяльність підприємства;
- безперервності розвитку та удосконалення системи внутрішнього аудиту- на підприємстві система внутрішнього аудиту повинна функціонувати безперервно і при її створенні слід ураховувати умови її розробки і особливості майбутнього функціонування, розвитку і удосконалення, оскільки її відповідність реальності і ефективності залежать від рівня компетентності та відповідальності виконавців.

Застосування комплексного підходу дає змогу обґрунтувати основні вимоги, які висуваються до організації ефективної і надійної системи внутрішнього аудиту підприємства:

- адекватність організаційної структури системи внутрішнього аудиту повинна відповідати розмірам та ступеню складності підприємства;
- регламентація внутрішнього аудиту - ефективність функціонування системи внутрішнього аудиту залежить від дотримання регламенту внутрішнього аудиту;

- інформаційна безпека та захист інформації - суб'єкт внутрішнього аудиту несе особисту відповідальність за забезпечення збереженості носія та конфіденційності інформації.

Отже, побудова належної системи внутрішнього аудиту підприємства повинна ґрунтуватися на певних методологічних конструкціях - принципах та вимогах.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

2.1. Особливості організації внутрішнього аудиту відповідно до потреб економічної безпеки підприємства

Сучасна економічна ситуація в Україні та діяльність вітчизняних підприємств передбачає здійснення комплексу заходів щодо підтримки їх конкурентоспроможності на ринку й підвищення прибутковості.

Одним із способів покращення становища підприємств та підтримки їх в конкурентоспроможному стані є здійснення внутрішнього аудиту, основним завданням якого є виявлення відхилень в діяльності підприємств та розробка рекомендацій щодо їх усунення.

В економічній літературі дані проблеми розкриті недостатньо, оскільки більшість вчених розглядають організацію внутрішнього аудиту з огляду на її теоретичний аспект. Внутрішній аудит на даний час є не досить поширеним явищем на українських підприємствах, а тому на нашу думку, його слід розглядати через призму практики забезпечення економічної безпеки для того, щоб сформулювати певні рекомендації щодо удосконалення його організації.

Виділяють такі складові елементи економічної безпеки підприємства.

1. Фінансова складова вважається основною й вирішальною для ефективного функціонування підприємства.

До фінансової складової економічної безпеки входять такі елементи, за якими оцінюється стан загрози:

- аналіз загрози негативних дій щодо політико-правової складової економічної безпеки;
- оцінка поточного рівня забезпечення фінансової складової економічної безпеки;
- оцінка ефективності запобігання можливій шкоді від негативних дій, пов'язаних з антикризовими явищами; планування комплексу

заходів і розробки рекомендацій щодо фінансової складової економічної безпеки.

2. Інтелектуальна і кадрова складова визначає в першу чергу інтелектуальний та професійний склад кадрів. Дана складова має бути спрямована на охорону належного рівня безпеки й охоплювати організацію системи підбору, найму, навчання й мотивації праці працівників, включаючи матеріальні та моральні стимули, престижність професії, свободу творчості, забезпечення соціальними благами.

3. Техніко-технологічна складова передбачає аналіз ринку технологій стосовно виробництва продукції аналогічного профілю певного підприємства.

4. Політико-правова складова охоплює такі елементи організаційно-економічного спрямування:

- 1) аналіз загроз негативних впливів;
- 2) оцінку поточного рівня забезпечення;
- 3) планування (програму) комплексних заходів спеціалізованими підрозділами підприємства;
- 4) здійснення ресурсного планування;
- 5) планування роботи відповідних функціональних підрозділів підприємства.

5. Інформаційна складова економічної безпеки формується таким чином:

- 1) збір всіх видів інформації, яка стосується діяльності суб'єкта господарювання;
- 2) аналіз отриманої інформації з дотриманням загальноприйнятих принципів і методів організації робіт;
- 3) прогнозування тенденцій розвитку науково-технологічних, економічних і політичних процесів на підприємстві, в країні, за кордоном стосовно конкретної сфери бізнесу;
- 4) оцінювання рівня економічної безпеки за всіма складовими та в цілому, розробка рекомендацій для підвищення рівня безпеки на конкретному суб'єкті господарювання;

5) збір інших видів інформації, спрямованої на антикризову діяльність (зв'язок з громадськістю, формування іміджу підприємства, захист конфіденційної інформації). Весь комплекс інформаційної складової є важливим фактором для своєчасного прийняття правильного рішення з боротьби з можливими проявами кризових ситуацій.

6. Екологічна складова має гарантувати безпеку суспільству від суб'єктів господарювання, що здійснюють виробничо-комерційну діяльність. З цією метою товаровиробник повинен ретельно дотримуватись національних норм мінімально допустимого вмісту шкідливих речовин, що потрапляють у навколишнє середовище, та екологічних параметрів продукції, яка виготовляється.

7. Силова складова економічної безпеки в програмі антикризового господарства має: забезпечити фізичну і моральну безпеку співробітників; гарантувати безпеку майна та капіталу підприємства; гарантувати безпеку інформаційного середовища підприємства; забезпечити сприятливе зовнішнє середовище бізнесу.

Система економічної безпеки кожного підприємства є індивідуальною, її повнота і дієвість залежать від чинної в державі законодавчої бази, від обсягу матеріально-технічних і фінансових ресурсів, виділених керівниками підприємств, від розуміння кожним з працівників важливості гарантування безпеки бізнесу, а також від досвіду роботи керівників служб безпеки підприємств.

У сучасних умовах зростають вимоги, які стосуються підрозділів внутрішнього аудиту щодо пошуку резервів, удосконалення результатів роботи підприємств, вирішення нових економічних завдань, надання допомоги керівництву у виборі найефективніших варіантів фінансово-господарської діяльності та прогнозування її розвитку на перспективу.

Повноцінне виконання функцій внутрішнього аудиту можливе за умови ефективної організації апарату внутрішнього аудиту та запровадження наукової організації праці в аудиторському процесі, що є важливими складовими елементами організаційної структури внутрішнього аудиту.

Визначальне місце у структурі організації внутрішнього аудиту належить раціональній побудові його апарату та оптимальному застосуванню організаційних форм його здійснення.

У підрозділі внутрішнього аудиту повинні працювати переважно працівники з вищою освітою. Керівники підприємств надають перевагу працівникам, які мають глибокі знання не лише з обліку та аудиту, а й з фінансів, банківської справи, страхування, господарського права, менеджменту, маркетингу тощо. Без достатньо високої кваліфікації працівників внутрішнього аудиту мета створення такого підрозділу не буде досягнута, тому в Посадових інструкціях слід чітко фіксувати як права, так й обов'язки внутрішніх аудиторів.

Функціональні обов'язки керівника підрозділу внутрішнього аудиту визначаються Положенням Про підрозділ внутрішнього аудиту, яке затверджує власник (керівник) підприємства. У даному документі відображаються питання загального планування аудиту, розподілу повноважень між працівниками та здійснення контролю за їх роботою, реалізацією результатів проведеного внутрішнього аудиту та здійснення послідуєчого контролю за виконанням прийнятих рішень.

Керівник підрозділу внутрішнього аудиту відповідає за організацію роботи підпорядкованого йому підрозділу щодо виконання поставлених перед ним завдань: за своєчасне виконання плану роботи підрозділу, подання на розгляд керівництву підприємства достовірної інформації внутрішнього аудиту та пропозицій щодо прийняття управлінських рішень.

Права та обов'язки внутрішніх аудиторів та їх відповідальність визначені Кодексом законів про працю, Положенням з організації внутрішнього аудиту, контрактами, посадовими інструкціями, якщо вони працюють на постійній основі або виконують роботу за угодами цивільно-правового характеру.

У складі підрозділів внутрішнього аудиту бажано передбачити наявність аудитора, що має відповідний кваліфікаційний сертифікат, який

засвідчує, що такий спеціаліст володіє спеціальними прийомами та методами контролю.

Визначимо склад і структуру підрозділу внутрішнього аудиту:

1. Керівник підрозділу (сертифікований аудитор). Складає план-графік перевірок всіх підрозділів, визначає склад групи для перевірки діяльності філій, контролює підготовку до перевірки філій і документальне оформлення результатів дій, здійснює аналіз фінансово-господарської діяльності, проводить консультації з окремих питань, контролює виконання наказів і розпоряджень керівника головного підприємства з господарських питань, складає загальний звіт про виконану підрозділом внутрішнього аудиту роботу.

2. Спеціаліст по розрахунках. Проводить аналіз фінансових потоків між підрозділами та головним підприємством, надає консультації з фінансових питань, бере участь у складанні загального плану і програми внутрішнього аудиту, в поточному контролі за фінансовою діяльністю підрозділів, складанням звітів про результати внутрішнього аудиту.

3. Спеціаліст з документальних перевірок звітності. Складає план-графік перевірок підрозділів, комплектує виїзну групу, організовує і здійснює поточний контроль роботи з підрозділами, складає загальний план і програму внутрішнього аудиту, доводить до відома керівників підрозділів основні результати аудиту, які можуть вплинути на зміст і висновки звіту про внутрішній аудит, бере участь у підготовці, безпосередньо здійснює і документально оформлює результати аудиторських дій, складає звіт за результатами внутрішнього аудиту, організовує і контролює роботу учасників виїзної групи внутрішніх аудиторів, проводить консультації, перевірку виконання наказів і розпоряджень керівника головного підприємства з фінансово-господарських питань.

До складу підрозділу внутрішнього аудиту також можуть входити й інші спеціалісти, які володіють знаннями та мають відповідний досвід роботи у сферах оподаткування, права, фінансового аналізу тощо. Вони можуть не входити до штату підрозділу внутрішнього аудиту підприємства, а залучатись

до роботи на договірних засадах. Залучені аудитори мають надані їм договором повноваження й несуть за це відповідальність.

Внутрішні аудитори можуть мати досить широкі повноваження, передбачені внутрішніми нормативними актами. Вони можуть проводити інвентаризацію майна та зобов'язань, здійснювати зустрічні перевірки, вимірювати обсяги виконаних робіт, проводити контрольні запуски сировини і матеріалів у виробництво, здійснювати лабораторні аналізи тощо.

Якщо для невеликих підприємств створення підрозділу внутрішнього аудиту не становить серйозної проблеми, то для великих підприємств це є досить складним процесом, який потребує вирішення ряду методичних та технічних проблем.

Загалом, процес організації підрозділу внутрішнього аудиту складається із таких етапів:

- виявлення та чітко визначення ряду питань, для вирішення яких створюється підрозділ внутрішнього аудиту, побудова системи цілей створення підрозділу внутрішнього аудиту згідно з політикою підприємства;

- визначення основних функцій підрозділу внутрішнього аудиту, виконання яких необхідно для досягнення поставлених цілей;

- об'єднання однотипних функцій у групи та формування на їх основі структурних одиниць підрозділу внутрішнього аудиту, які будуть спеціалізуватися на виконанні цих функцій;

- розробка схем взаємовідносин, визначення обов'язків, прав та відповідальності для кожної структурної одиниці підрозділу внутрішнього аудиту, документальне закріплення їх у посадових інструкція та положеннях про підрозділ внутрішнього аудиту ;

- визначення організаційного статусу, розробка та документальне закріплення Положення про підрозділ внутрішнього аудиту відповідно до встановленого набору цілей, задач та функцій структурних одиниць;

- інтеграція підрозділу внутрішнього аудиту з іншими структурними підрозділами підприємства.

Створення підрозділу внутрішнього аудиту не повинно обмежуватися написанням Положення про підрозділ внутрішнього аудиту, а з визначення його цілей, завдань та функцій.

З урахуванням особливостей вітчизняного законодавства під час розробки внутрішніх документів, що регламентуватимуть діяльність підрозділу внутрішнього аудиту та з огляду на необхідність створення умов економічної безпеки підприємства, серед функцій доцільно передбачити такі:

- поточний моніторинг звітності;
- здійснення аудиторських перевірок, експрес-перевірок, контрольних оглядів тощо;
- оцінка ефективності діючої системи внутрішнього контролю;
- розробка та впровадження внутрішніх регламентів на підприємстві;
- контроль за виконанням бюджетів та вимог регламентів;
- консультування працівників підприємства з питань фінансового обліку та оподаткування, здійснення окремих господарських операцій;
- участь у підборі облікового персоналу, організації заходів щодо підвищення його кваліфікаційної придатності;
- участь у постановці та вдосконаленні фінансового і податкового обліку, податкового планування, автоматизації усіх видів обліку;
- оптимізація бізнес-процесів на підприємстві;
- участь у проведенні інвентаризацій та інших контрольних процедур, пов'язаних із вибуттям активів, тощо.

У процесі роботи внутрішнім аудиторам доводиться обговорювати із працівниками свої пропозиції та рекомендації. При цьому часто обговорення переходить у напружені дискусії. При цьому іноді виникає одна із найсерйозніших проблем, з якою доводиться стикатися внутрішньому аудитору, - тиск з боку підконтрольних суб'єктів. Він проявляється у тому, що особи, яких перевіряє внутрішній аудитор, знаходять можливість вплинути на його думку. При такій ситуації ефективність внутрішнього аудиту буде дуже низькою. Під час організації підрозділу внутрішнього аудиту необхідно передбачити неможливість впливу на внутрішніх аудиторів, забезпечити їм

незалежне становище на підприємстві. Як один із ефективних заходів для цього є підпорядкування підрозділу внутрішнього аудиту першій особі найвищого органу управління підприємством.

На даний час в Україні немає єдиних вимог щодо створення підрозділів внутрішнього аудиту, тому часто їх існування є неефективним. Вважаємо, що з метою підвищення якості та ефективності внутрішнього аудиту необхідна більш чітка регламентація його повноважень та посилення ролі процесів внутрішнього аудиту у практичній сфері вітчизняних підприємств.

За умови створення підрозділу внутрішнього аудиту, ефективність його роботи належним чином повинна бути оцінена. При цьому слід враховувати, що сума збільшення доходів та економії витрат, які відбулися завдяки діяльності даного підрозділу повинні перевищувати витрати на його утримання.

Зазначимо, що вигоди від роботи підрозділу внутрішнього аудиту не обов'язково вимірюються грошовим вимірником, оскільки це можуть бути певні конкурентні переваги, зміцнення ринкових позицій тощо.

Створення служби внутрішнього аудиту на малих підприємствах не принесе великої користі, тому що зазначена процедура є доволі витратною (через необхідність мати у своєму складі спеціальних фахівців).

Вважаємо за доцільне, на середніх і великих підприємствах створювати підрозділи внутрішнього аудиту, які можуть дати суттєвий поштовх у системі вдосконалення забезпечення економічної безпеки підприємства.

2.2 Технологія внутрішнього аудиту системи економічної безпеки підприємства

Система забезпечення економічної безпеки підприємства – це сукупність взаємопов'язаних заходів організаційно-правового характеру, що здійснюються з метою захисту підприємницької діяльності від реальних або потенційних дій фізичних або юридичних осіб, які можуть призвести до суттєвих економічних втрат.

Використання внутрішнього аудиту в системі економічної безпеки підприємства дає можливість забезпечити та збільшити рівень точності бухгалтерської та фінансової інформації підприємства, здійснювати оперативний контроль над усією виробничо-господарчою діяльністю підприємства.

Зазначимо, що результати використання внутрішнього аудиту економічної безпеки підприємства є винятково внутрішнім інструментом управління. Для проведення такого аудиту виникає потреба в фахівцях різної кваліфікації та спрямування.

Необхідність внутрішнього аудиту системи економічної безпеки підприємства може визначатися керівництвом підприємства на підставі затвердженого графіка або на постійній основі.

Виконання кожного етапу, який вказаний у загальному плані внутрішнього аудиту, повинно супроводжуватись документуванням його результатів. Дані, які отримані під час перевірки, вносяться до робочих документів у процесі здійснення відповідних процедур. На основі цих документів аудитор формує звіт за результатами перевірки. Незважаючи на те, що на українських підприємствах функціонують інші контрольні структури (ревізійні комісії), організація внутрішнього аудиту є одним з найбільш надійних способів контролю за станом економічної безпеки, ефективністю функціонування системи внутрішньогосподарського контролю на підприємстві й може впливати на прийняття рішень про подальшу діяльність установи, її розвиток, виправлення помилок та усунення проблем обліку чи виробничої діяльності.

Для ефективної організації діяльності внутрішнього аудиту в системі економічної безпеки підприємства важливим питанням є погодження і затвердження планів діяльності вищим керівництвом підприємства. Для цього керівник внутрішнього аудиту щорічно повинен подавати у стислому вигляді раді та вищому виконавчому керівництву річний аудиторський план, календарний план роботи, штатний розклад та фінансовий бюджет на розгляд та ухвалення. Такий підсумковий звіт інформує вище виконавче керівництво та раду про обсяг робіт функції внутрішнього аудиту та будь-які обмеження цього обсягу. Керівник внутрішнього аудиту також представляє всі суттєві проміжні зміни для затвердження та інформування.

Керівник внутрішнього аудиту повинен забезпечити відповідність, достатність та ефективне використання ресурсів внутрішнього аудиту для виконання затвердженого плану. При цьому термін «відповідність» відноситься до набору знань, навичок та інших компетенцій, необхідних для виконання плану. Термін «достатність» стосується об'єму ресурсів, необхідних для виконання завдання. Ресурси використовуються ефективно, коли спосіб їх використання оптимізує досягнення цілей затвердженого плану.

Керівник внутрішнього аудиту повинен встановлювати політики та процедури для управління функцією внутрішнього аудиту. Форма та зміст політики й процедур залежать від розміру та структури функції внутрішнього аудиту, а також від складності її завдань.

Керівник внутрішнього аудиту розробляє політики та процедури, які є важливими з точки зору економічної безпеки підприємства. Офіційні адміністративні та технічні інструкції можуть бути потрібними не всім функціям внутрішнього аудиту. Якщо штат функції внутрішнього аудиту не є численним, управління нею може здійснюватися без дотримання формальностей. Дії персоналу можуть керуватись та контролюватись завдяки щоденному безпосередньому нагляду та письмовим вказівкам, якими встановлюватимуться політики та процедури, яких необхідно дотримуватись. Функція внутрішнього аудиту з численним штатом потребує більш

формалізованих та розгорнутих політик і процедур для управління персоналом внутрішнього аудиту при виконанні річного аудиторського плану.

Для визначення належного обсягу аудиту і мінімізації подвійної роботи керівнику внутрішнього аудиту слід забезпечити обмін інформацією і координувати діяльність з іншими внутрішніми й зовнішніми сторонами, що надають аудиторські та консультаційні послуги. Це передбачає наступне:

1. Нагляд за діяльністю зовнішніх аудиторів, а також за її координацією з функцією внутрішнього аудиту входить в обов'язки ради. Координація діяльності зовнішнього та внутрішнього аудиту є обов'язком керівника внутрішнього аудиту.

2. Організація може використовувати роботу зовнішніх аудиторів, щоб надати підтвердження достовірності інформації та впевненість щодо об'єктів, які входять в обсяг робіт внутрішнього аудиту. У таких випадках, керівник внутрішнього аудиту вживає заходів, необхідних для розуміння роботи, здійсненої зовнішніми аудиторами, що включає:

3. Характер, обсяг та термін проведення запланованої роботи зовнішніх аудиторів з метою отримання підтвердження про те, що їхня діяльність, разом із запланованою діяльністю внутрішніх аудиторів;

4. Оцінку ризику та ступеню значущості, здійснену зовнішніми аудиторами;

5. Прийоми, методи та термінологію зовнішніх аудиторів для того, щоб керівник внутрішнього аудиту мав можливість:

- координувати роботу внутрішніх та зовнішніх аудиторів;
- оцінити надійність роботи зовнішніх аудиторів (щоб магі можливість покладатися на результати їх роботи);
- ефективно спілкуватися з зовнішніми аудиторами;

6. Доступ до програм та робочих документів зовнішніх аудиторів, що дозволить впевнитися в тому, що на результати робота зовнішнього аудиту можна покладатися для цілей внутрішнього аудиту.

Внутрішні аудитори відповідають за збереження конфіденційності таких програм та робочих документів.

Одною з ключових умов забезпечення ефективної діяльності внутрішнього аудиту є отримання впевненості, що процеси функціонують в рамках параметрів, визначених для досягнення встановлених цілей. Необхідно визначити, чи працюють процеси управління ризиками ефективно та чи управління ключовими і критичними для комерційної діяльності ризиками здійснюється на прийнятному рівні.

2.3. Внутрішній аудит в управлінні ризиками

Аудит системи економічної безпеки є незалежною експертизою всіх галузей (або окремо взятих) функціонування підприємства на схильність до зовнішніх і внутрішніх ризиків. Цілі проведення такого аудиту:

- аналіз ризиків, пов'язаних із можливістю реалізації загроз безпеки щодо операційної діяльності, керівництва та співробітників, активів, фінансових коштів, матеріальних цінностей, технологій, інформаційних ресурсів, захисту власників бізнесу і репутації компанії;
- оцінка поточного рівня захищеності бізнесу;
- виявлення вузьких місць в системі захисту бізнесу;
- оцінка відповідності систем безпеки існуючим стандартам в галузі ризик-менеджменту, менеджменту систем інформаційної безпеки, а також іншим стандартам;
- вироблення рекомендацій щодо впровадження нових та підвищення ефективності існуючих механізмів безпеки.

Встановлення місії та цілей підприємства дозволяє внутрішнім аудиторам виявити дотримання стратегії розвитку з урахуванням можливого впливу зовнішніх і внутрішніх ризиків. У першу чергу, внутрішньому аудиту необхідно звернути увагу на управління менеджерами внутрішніми ризиками підприємства, оскільки їх простіше виявити, оцінити, обрати оптимальні методи управління ризиками, тобто ними можна реально й ефективно управляти. Зовнішні ризики важко достовірно оцінити та організувати управління ними, що потребує великих матеріальних витрат.

Внутрішній аудит сприяє ефективному управлінню ризиками.

Ефективний процес управління ризиками може допомогти у визначенні ключових контролів, пов'язаних із значними властивими ризиками. Управління ризиками організації (ERM) – це термін загального використання. Метою зазначеного процесу є надання достатньої впевненості у досягненні цілей підприємства.

Дві фундаментальні концепції ризику включають властивий ризик і залишковий ризик (також відомий як поточний ризик).

Стандарти визначають залишковий ризик як «ризик, що залишається після вживання заходів з боку керівництва, направлених на зменшення впливу чи ймовірності небажаних подій, включаючи заходи контролю при реагуванні на ризик».

Поточний ризик часто визначається як ризик, який регулюється в межах існуючих контролів чи систем контролю.

В ефективному процесі управління ризиками ключові контролі можна швидко визначити на основі різниці між властивим і залишковим ризиком, який існує у всіх задіяних системах, що слугують для зменшення рівню значних ризиків. Якщо рівень властивого ризику не було визначено, внутрішній аудитор оцінює і вказує його.

При визначенні ключових видів контролю (і виходячи з того, що внутрішній аудитор дійшов висновку, що процес управління ризиками є розвинутим і надійним), внутрішній аудитор повинен визначити:

– окремі чинники ризику у тому випадку, коли є значне зменшення з властивого до залишкового ризику (зокрема, якщо властивий ризик був дуже високий).

Чинники ризику, які враховує внутрішній аудитор при розробці плану аудиторських перевірок, включають: властиві ризики, залишкові ризики, види контролю, які спрямовані на зменшення ризиків, плани дій за надзвичайних обставин та діяльність з моніторингу, реєстри ризиків, документування. Крім того, внутрішній аудитор взаємодіє з іншими особами, що надавали аудиторські послуги, і враховує очікувані результати їхньої роботи.

РОЗДІЛ 3

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Використання результатів внутрішнього аудиту для управління економічною безпекою підприємства

Останнім часом в Україні спостерігаються значні перетворення у сферах обліку та контролю. Вітчизняна економіка виходить на якісно новий рівень, про що свідчить запровадження на підприємствах внутрішнього аудиту.

Основна ціль економічної безпеки підприємства полягає у забезпеченні стійкого функціонування підприємства в теперішньому та майбутньому часі.

Основні функціональні цілі, досягнення яких можливе за умов використання елементів внутрішнього аудиту:

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи, стійкості та незалежності підприємства;
- забезпечення технологічної незалежності та високої конкурентоспроможності його технічного потенціалу;
- ефективність менеджменту та оптимальність його організаційної структури;
- високий рівень кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу;
- мінімізація шкідливого впливу результатів виробничої діяльності на довкілля;
- максимальна правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства;
- захист інформаційного поля комерційної таємниці та досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів;
- забезпечення безпеки персоналу підприємства, його майна комерційних інтересів.

Внутрішній аудит повинен зосереджувати увагу на сукупності ризиків, які перешкоджають забезпеченню економічної безпеки, до яких віднесемо:

- різноплановість економічних інтересів держави, регіонів і підприємств;
- перевага значної частини дебіторської та кредиторської заборгованості в балансі підприємства;
- низький рівень мотивації працівників до попередження загроз і їх незацікавленість в кінцевих результатах діяльності підприємства;
- зношеність активної частини основних засобів.

Внутрішній аудит сприяє досягненню економічної безпеки шляхом виконанням таких завдань:

- забезпечення ефективної діяльності суб'єкта підприємництва, передусім у тих напрямках, які формують для нього економічні переваги;
- захист суб'єкта підприємництва від негативного впливу кримінальних елементів, корупції та протидія втягуванню його в незаконну фінансову діяльність;
- попередження недобросовісної конкуренції у взаємовідносинах підприємств, банків з суб'єктами ринку;
- формування економічної інфраструктури суб'єктів підприємництва, забезпечення її цілісності, автономності та стійкості, швидкої адаптації до мінливих умов функціонування;
- формування довірливих та надійних взаємовідносин суб'єкта підприємництва з його партнерами, контрагентами та клієнтами;
- регулювання всіх економічних процесів, що виконуються на підприємстві та запровадження відповідного режиму використання їх ресурсів;
- захист об'єктів інтелектуальної власності суб'єкта підприємництва, особливо тих, що сприяють конкурентним перевагам суб'єктів на ринку;
- забезпечення потреб та інтересів працівників суб'єктів підприємництва та підтримка їх виробничої ініціативи;

- моніторинг економічної ситуації у середовищі діяльності суб'єкта підприємництва.

Стратегія управління економічною безпекою підприємства в нестабільних умовах повинна включати такі напрями внутрішнього аудиту:

- діагностика кризових ситуацій;
- поділ об'єктивних і суб'єктивних негативних впливів;
- визначення переліку заходів щодо запобігання загроз економічній безпеці;
- оцінка ефективності запланованих заходів з точки зору нейтралізації негативних впливів;
- оцінка вартості запропонованих заходів щодо усунення загроз економічній безпеці.

Таким чином, до числа основних завдань системи економічної безпеки, яким сприятиме впровадження елементів внутрішнього аудиту, віднесемо:

1. Захист законних прав й інтересів підприємства та його працівників.
2. Збір, аналіз, оцінка інформативних даних й прогнозування розвитку підприємства.
3. Вивчення партнерів, клієнтів, конкурентів, кандидатів на роботу на підприємстві.
4. Своєчасне виявлення можливих загроз безпеці підприємства та його співробітників з боку зовнішніх джерел.
5. Недопущення проникнення на підприємство суб'єктів економічної розвідки конкурентів, організованої злочинності та окремих осіб із протиправними цілями.
6. Протидія технічному проникненню із злочинними намірами.
7. Виявлення, попередження і припинення можливої протиправної діяльності співробітників підприємства на загрози його безпеці.
8. Захист всіх співробітників підприємства від насильницьких посягань зловмисників.

9. Забезпечення збереження матеріальних цінностей і відомостей, що становлять комерційну таємницю підприємства.

10. Пошук необхідної інформації для вироблення найбільш оптимальних управлінських рішень щодо питань стратегії й тактики економічної діяльності підприємства.

11. Фізична і технічна охорона будівель, споруд, території і транспортних засобів підприємства.

12. Формування сприятливої інформації про підприємство, що сприяє реалізації планів його економічної діяльності.

13. Відшкодування моральної та матеріальної шкоди, завданої в результаті неправомірних дій організацій й окремих посадових осіб.

14. Контроль за ефективністю функціонування системи безпеки, вдосконалення її елементів.

3.2. Методичні підходи до конструювання аналітичних показників оцінки рівня економічної безпеки підприємства

Суть економічної безпеки реалізується в системі її критеріїв і показників. Критерієм економічної безпеки виступає оцінка економічного стану суб'єкта господарювання.

Вважаємо, що оцінка економічної безпеки повинна базуватися на таких оцінках:

- ресурсного потенціалу та можливостей його розвитку;
- рівня ефективності використання ресурсів;
- рівня можливостей господарюючого суб'єкта протистояти загрозам та самостійно їх ліквідувати;
- конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта;
- масштабів та цілісності структури господарюючого суб'єкта;
- ефективності кадрової політики господарюючого суб'єкта.

На нашу думку, у системі показників економічної безпеки доцільним є виділення:

- темпів зростання прибутковості;
- зміни економічної стабільності в діяльності господарюючого суб'єкта;
- рівня матеріального і соціального забезпечення його працівників;
- розміру боргових зобов'язань господарюючого суб'єкта;
- структури дебіторської заборгованості;
- обсягів використання тіньового капіталу тощо.

Для економічної безпеки важливе значення мають не лише самі показники, а їх допустимі величини, недотримання яких перешкоджає нормальному розвитку діяльності господарюючого суб'єкта, призводить до формування негативних тенденцій.

Вважаємо, що система вихідних даних та розрахункових показників забезпечує якість прийнятих управлінських рішень.

Система показників для проведення фундаментальних аналітичних досліджень у процесі внутрішнього аудиту економічної безпеки повинна враховувати такі вимоги до їх формування:

- у систему повинні входити кілька окремих часткових показників і один узагальнюючий;
- система повинна бути інтегрованою, що дає змогу застосовувати її при цільовому управлінні економічною безпекою й дозволяє будувати «дерево цілей» економічного й соціального розвитку підприємства;
- присутність у системі достатньої кількості показників для оцінки окремих функціональних складових економічної безпеки підприємства;
- усі показники мають бути реальними й динамічними;
- можливість отримання прогнозу можливої зміни показників;
- показники повинні бути значимими та достатньо важливими для дослідження економічної безпеки підприємства.

Внутрішній аудитор для вимірювання стану економічної безпеки повинен застосовувати такі методи:

- моніторинг основних соціально-економічних показників і співставлення їх з граничними значеннями;
- експертна оцінка;
- аналіз й обробка сценаріїв;
- оптимізація;
- теоретико-ігрові методи;
- методи багатовимірного статистичного аналізу;

теорія штучних нейронних мереж.

3.3. Стратегічна орієнтація внутрішнього аудиту підприємства

Прагнення вітчизняних підприємств до зростання ефективності їх фінансово-господарської діяльності поставили в коло найбільш актуальних питань проблему стратегічної орієнтації внутрішнього аудиту на підприємствах. У контексті розв'язання цієї важливої проблеми слід враховувати, що процес реформування в Україні відбувається на фоні кризових явищ в економіці, недостатньо розвинутої правової системи та недосконалими взаємовідносинами між господарюючими суб'єктами. Ці чинники, з одного боку, ускладнюють процес стратегічної орієнтації внутрішнього аудиту, а з іншого боку, виступають каталізаторами усвідомлення потреб підприємства та необхідності їх реформування.

Вирішення цих проблем вимагають застосування на практиці зарубіжного досвіду щодо організації внутрішнього аудиту.

Як свідчить практика, більшість новопризначених керівників відділів внутрішнього аудиту починають свою роботу з реорганізації підрозділу. Проте такі перетворення досить часто спрямовані лише на вирішення поточних питань і не враховують довгострокових планів внутрішнього аудиту.

Підрозділи внутрішнього аудиту можуть функціонувати на основі річних планів, проте не менш доцільними для них є стратегічні плани розвитку. Розробка детальної стратегії допомагає підрозділам внутрішнього аудиту знайти баланс між власними цілями і завданнями підприємства.

Вважаємо, що стратегія внутрішнього аудиту повинна мати довгостроковий часовий горизонт (від трьох до п'яти років) та має враховувати корпоративну стратегію, очікування зацікавлених сторін, вимоги регулюючих органів й інтереси інших підрозділів щодо управління ризиками підприємства.

Підрозділи внутрішнього аудиту свою стратегію повинні розробляти на основі підходу, який передбачає такі етапи:

- 1) Формування стратегічного бачення процесу розвитку внутрішнього аудиту, визначення ролі, обов'язків і повноважень фахівців підрозділу

внутрішнього аудиту, а також потреб основних зацікавлених сторін, встановлення довгострокових завдань і цілей внутрішнього аудиту.

2) Визначення основних стратегічних ініціатив і пріоритетів, формування методичних підходів й нового інструментарію у процесі дослідження внутрішнього аудиту, стимулювання одержання необхідного галузевого і функціонального досвіду спеціалістами підрозділу внутрішнього аудиту, обґрунтування достатньої гнучкості моделей управління персоналом, що дозволяють своєчасно реагувати на зміни, що відбуваються, і передбачати появу нових ризиків.

3) Розробка адекватних коефіцієнтів ефективності, визначення порядку оцінки результатів роботи підрозділу внутрішнього аудиту з врахуванням пріоритетного характеру ініціатив, оцінки міри задоволення потреб і очікувань зацікавлених сторін, порядку моніторингу ефективності роботи й інших показників, за допомогою яких можна визначити рівень корисності підрозділів внутрішнього аудиту.

4) Розробка операційної стратегії, яка передбачає детальний опис заходів, що забезпечують реалізацію підрозділами внутрішнього аудиту стратегічних ініціатив. Визначення найважливіших питань і порядку інформування зацікавлених сторін про статус і результати роботи. Окрім цього, на даному етапі необхідно розробити план дій підрозділу внутрішнього аудиту, а також здійснити заходи, які дозволили б йому оперативно реагувати на зміни пріоритетів, приносячи максимальну користь фінансово-господарській діяльності підприємства.

Беручи за приклад зарубіжний досвід, доцільно розробити свій внутрішній документ, який би сприяв ефективній організації роботи фахівця з внутрішнього аудиту.

Список використаних джерел

1. Адамик Б.П. Банківські електронні послуги: Навчальний посібник. – Тернопіль: Карт-Бланш, 2005. – 94 с.
2. Адамик Б.П. Трансформація парадигми державного регулювання банківської діяльності в умовах фінансової кризи / Б.П. Адамик // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2010. – № 1. – С. 7-18.
3. Адамик О.В. Бухгалтерський облік як основа інформаційного забезпечення оподаткування підприємства // Галицький економічний вісник. – 2004. – № Випуск 1. – С. 109-114.
4. Адамик О.В. Інструменти „хмарних обчислень” як фактор удосконалення обліку в бюджетних установах // Економічний аналіз: зб. наук. праць. – 2015. – 19 (№2). – С. 179-184, 2015
5. Адамик О.В. Податкове планування: Навчальний посібник. – Тернопіль: ТАНГ, 2005. – 150 с.
6. Адамик, О.В. Інформаційні технології в комп'ютерних системах бухгалтерського обліку: проблеми організації даних та їх потоків // Бізнес Інформ. – 2016. – №10. – С. 348-353
7. Адамик, О.В.; Адамик К.Б. Реляційні бази даних як сучасний стандарт накопичення інформації в комп'ютерній системі бухгалтерського обліку // Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітні аспекти: Збірник наукових праць за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної конференції (29-30 березня 2018 р.). – Дніпро: НМетАУ, 2018. – 747 с.
8. Будович Л. Аудит безопасности предприятия как метод оценки эффективности управления системой безопасности / Л. Будович // Власть. – 2007. – №02. – С. 47–50.
9. Бутинець Ф.Ф. Аудит: стан і тенденції розвитку в Україні та світі: [моногр.] / Ф.Ф. Бутинець, Н.М. Малюга, Н.І. Петренко. – Житомир: ЖДТУ, 2004. – 564 с.

10. Верхоглядова Н. І. Розвиток внутрішнього аудиту / Н. І. Верхоглядова // Економіка і регіон. - 2009. - № 1 (20). - с. 136 -139
11. Войтоловский Н.В. Комплексный экономический анализ предприятия / Н.В. Войтоловский, А.П. Калинина, И.И. Мазурова– СПб.: Питер, 2015. – 576 с.
12. Воронова Е.Ю. Управленческий учет на предприятии: [учеб.пособие] / Е.Ю. Воронова, Г.В. Улина – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2016. – 248с.
13. Голяш І. Д. Роль обліку та контролю в посиленні інформаційної безпеки підприємства / І. Д. Голяш // Система контролю в умовах глобалізації : закономірності та протиріччя : зб. тез доп. наук.-практ. конф. - Тернопіль : ТНЕУ, 2010. - С. 84-87.
14. Голяш І.Д. Аналіз інтелектуального капіталу підприємства / І.Д. Голяш // Економічний аналіз. – Вип. 7. – 2010. – С. 254-256.
15. Гривківська О.В. Фінансова безпека в системі економічної безпеки / О.В. Гривківська.– К., 2010. – 178с.
16. Гринберг А.С. Информационные технологии управления / Гринберг А.С., Горбачев Н.Н., Бондаренко А.С. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2014. – 479 с.
17. Даценко Г.В. Проблеми розвитку внутрішнього аудиту в Україні [Електронний ресурс] / Г.В. Даценко, М.В.Уманська. - Режим доступу: www.intkonf.org
18. Економічна безпека: навч. посіб. / [О.Є. Користін, О.І. Барановський, Л.В. Герасименко та ін.]. – К.: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2010. – 368 с.
19. Желюк Т. Механізм забезпечення економічної безпеки в системі управління довгостроковим розвитком національної економіки /Т.Желюк // Наука молода. -2009. -№11. С.154-160.
20. Журавлева Д.Г. Внутрішній аудит: необхідність впровадження в сучасних умовах / Д.Г. Журавлева // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Майбутнє - аудит”. - Кривий Ріг : Видавничий дім, 2008. - с. 270

21. Зайцева Н.А. Антикризисное управление предприятием: теория и практика: уч. пособ. / Н. А. Зайцева. - М. : Международная академия оценки и консалтинга, 2014. - 179 с.

22. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» №996-XIV від 16.07.1999 р.: [Електронний ресурс].- Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0893-99.

23. Зарубинский В.М. Оценка риска банкротства. Мнимое или фактическое банкротство / В.М.Зарубинский, И.И.Демьянов, И.В.Семеренко // АПЕ. - 2017. - №6.- с.80

24. Ивлев В. Процессная организация деятельности предприятия [Електронний ресурс] / В.Ивлев, Т.Попова. - Режим доступу: <http://quality.eup.ru/DOCUM/podp.htm>

25. Кабаков Ю.Б. Построение системы менеджмента организации / Ю.Б. Кабаков // Стандарты и качество. - 2016. - № 4. - с. 70-75

26. Каліцінська К. О. Роль внутрішнього аудиту в системі економічної безпеки підприємства / К. О. Каліцінська // Серія: Економіка та підприємництво, 2017. – №3. – С. 136.

27. Каменська Т. Необхідність створення служби внутрішнього аудиту на підприємстві [Електронний ресурс] / Т. Каменська. – Режим доступу : http://www.visnuk.com.ua/article/one/Tetiana_KA5690094.html.

28. Каменська Т.О. Внутрішній аудит: методологія та організація: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.00.09 [Електронний ресурс] / Т.О. Каменська. - К., 2011. - 40с.

29. Ковалев А.И. Менеджмент качества функционирования предприятий: монографія / А.И.Ковалев, А.С.Зенкин, А.И.Химичева. - Хмельницький: Цюпак, 2016. - с.243

30. Кодекс етики працівників підрозділу внутрішнього аудиту [Електронний ресурс] . - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1195-11>

31. Козаченко Т.В. Економічна безпека підприємства. Сутність та механізми забезпечення: [монографія] / Т.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280с.
32. Кондрашова С.С. Інформаційні технології в управлінні: [навч. посіб.] / С.С. Кондрашова. - К.: МАУП, 2007.-250 с.
33. Косік А. Ф. Мікроекономіка: [навч. посіб.]/ А. Ф. Косік, Г. Е. Гронтковська. – К.: Центр навчальної літератури, 2014. – 416 с.
34. Лазаренко Д.О. Забезпечення інформативності облікових даних в процесі прийняття управлінських рішень / Д.О.Лазаренко, П.М. Майданевич. – Слов'янськ, 2008.–246 с.
35. Максимова В.Ф. Контроль в управлінні економічними процесами на підприємстві: [навч. посіб.] / В.Ф. Максимова. – Суми: Університетська книга, 2008. – 190 с.
36. Манько К. Экономический анализ / К. Манько // Научные труды Московского государственного университета. – М.: МГУ, 2016. – 342 с.
37. Маршал В. М. Оценка эффективности бизнеса. / В. М. Маршал. – М.: Вершина, 2014. – 272 с.
38. Матвієнко О.В. Основи інформаційного менеджменту: [навч. посіб.] / О.В. Матвієнко. –К.: ЦНЛ, 2004.-128с.
39. Мельниченко О.І. Внутрішній аудит як невід'ємна складова успішного розвитку підприємства [Електронний ресурс] / О.І. Мельниченко. - Режим доступу: http://www.rusnauka.com/5_PNW_2010/Economics/59296.doc.htm
40. Міжнародні стандарти професійної практики внутрішнього аудиту [Електронний ресурс] . - Режим доступу: <https://na.theiaa.org/standardsguidance/Public%20Documents/IPPF%202013%20Ukrainian.pdf>
41. Мних Є.В. Фінансовий аналіз: [навч. посіб.]/ Є.В. Мних, Н.С. Барабаш. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 412 с.
42. Мудрик Ю.В. Внутрішній аудит як елемент вдосконалення системи контролю на підприємстві [Електронний ресурс] / Ю.В.Мудрик. - Режим доступу: http://www.rusnauka.com/32_PYMN_2011/Economiks/7_97614.dos.htm

43. Назарова К.О. Сучасний стан та проблеми аналітичного забезпечення внутрішнього аудиту на підприємствах торгівлі / К. О. Назарова // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. - 2009. - № 647. - с. 433-440

44. Немченко В. В. Аудит (Основи державного, незалежного професійного та внутрішнього аудиту): підручник / [В.В.Немченко, О.Ю.Редько]; за ред. проф. В.В.Немченка. - К.: Центр учбової літератури, 2012. - 540 с.

45. Одегов Ю.Г. Управление персоналом, оценка эффективности : учеб. пособ. / Ю. Г. Одегов, Л. В. Карташова. - М. : Экзамен, 2016. - 340 с.

46. Павлова Е. Логистика - экономическая часть бизнеса / Е.Павлова // Дистрибуция и логистика. - 2016. - №9. - с.20

47. Панасюк В.М., Ковальчук Є.К. Реформування системи бухгалтерського обліку, як умова ефективного управління // Стан і перспективи розвитку обліково- інформаційної системи в Україні. – 2012. – С. 31-33

48. Панков Д.А. Бухгалтерский анализ: теория, методология, методики / Д.А. Панков, Л.С. Воскресенская. – Минск: Элайда, 2017. – 120 с.

49. Панков Д.А. Прибыль и свободные денежные средства / Д.А. Панков, Л.С. Маханько // Финансы, учет, аудит. – 2010. – № 3. – С. 32 – 35.

50. Пантелеев В.П. Внутрішній аудит: навч. посіб. / [В.П. Пантелеев, М.Д. Корінько]; за ред. д.е.н. проф. В.О. Шевчука. - К., 2006. - 247 с.

51. Пантелеев В.П. Концепція внутрішньогосподарського контролю діяльності підприємств, методологія, організація, розвиток: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.09 [Електронний ресурс] / В.П. Пантелеев. - К., 2009. - 40 с.

52. Папехин Р.С. Факторы финансовой устойчивости и безопасности предприятия: Автореф. дис. канд. эконом. наук. Волгоград., 2007. – 21с.

53. Петренко С. Якість бухгалтерського обліку як об'єкт оцінки інформаційного забезпечення внутрішнього контролю/ С.Петренко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2008. № 6.– С. 26–30.

54. Подольский В.И. Компьютерный аудит: [практ. пособ.] / В.И.Подольский, Н.С., Щербакова, В.Л.Комиссарова; под. ред. проф. В.И.Подольского. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2014. – 128с.

55. Прозорова Ю. В. Анализ современных методов и моделей диагностики кризисных состояний предприятий / Ю. В. Прозорова // Бизнес-Информ. - 2018. - № 2. - с. 52 .

56. Пугачев В.В. Внутренний аудит и контроль. Организация внутреннего аудита в условиях экономического кризиса: учебник / В.В. Пугачев. - М.: Дело и Сервис, 2010. - 224 с.

57. Пушкар М.С. Проблеми і перспективи розвитку аудиту в Україні: монографія / [М.С.Пушкар, Я.В.Мех, І.Д. Голяш та ін.]; за ред. проф. М.С. Пушкаря. - Тернопіль: «Карт-бланш», 2012. - с.151

58. Редько О.Ю. Аудит в посттоталитарном обществе. Философский аспект / О.Ю. Редько. - Киев: НЦУА, 2011. - с. 226.

59. Редько О.Ю. Аудит та безпека бізнесу: практичний посібник / О.Ю. Редько, О.Б.Рижакова, К.О.Редько. - К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2007. - 177с.

60. Рубан Н.І. Аудит ефективності: успіхи і недоліки перших кроків / Н.І. Рубан // Фінансовий контроль. – 2014. – № 1 (18). – С.4-6.

61. Сацук Т.П. Контроллинг как система информационного обслуживания управления торговой организацией /Т.П.Сацук // Проблемы современной экономики. – 2007. – № 2 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.m-economy.ru/art.php3?artid=22226>.

62. Ситник В.Ф. Основи інформаційних систем: [підруч.] / В.Ф. Ситник, Т.А. Писаревська, Н.В. Єрьоміна, О.С.Краєва. – К.: КНЕУ, 2009. – 420с.

63. Ситнов А.А. Роль внутреннего аудита в системе управления экономическим субъектом / А.А. Ситнов // Менеджмент в России и за рубежом. - 2015. - № 4. - с. 51-60

64. Скулінець І.П. Роль внутрішнього контролю в діяльності підприємства / І.П. Скулінець // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Майбутнє - аудит”. - Кривий Ріг: Видавничий дім, 2015. - с. 232

65. Соловьева И. В. Вопросы развития внутреннего аудита [Электронный ресурс] / И.В Соловьева. - Режим доступа: http://science.ncstu.ru/articles/econom/2009_09/16.pdf/file

66. Сонин А. Независимость и объективность внутреннего аудита [Электронный ресурс] / А. Сонин. - Режим доступа: <http://www.iaa-ru.ru/>

67. Сухарева Л.О. Аудит ефективності використання бюджетних коштів: протиріччя формування понятійного апарату /Л.О. Сухарева, Т.В. Федченко // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 125-131.

68. Сухоруков А.І. Пріоритети інвестування інформаційно-технологічного розвитку / А.І. Сухоруков // Стратегічна панорама. -2008.-№1.- С 15.

69. Теоретико-методологічні засади розвитку конкурентного середовища у сфері виробництва продовольчих товарів: [монографія] / А.О.Коваленко, С.І.Князєв, Л.В.Дейнеко, Л.В.Страшинська. – К.: Наук.світ, 2003. – 132 с.

70. Турило А. М. Показники і критерії оцінки якості прибутку на стадії його формування в системі менеджменту підприємства / А. М. Турило, О. А. Зінченко // Фінанси України. – 2008. – №10. – С. 106 – 115.

71. Хома Д.М. Внутрішній аудит у підвищенні ефективності діяльності підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 [Електронний ресурс] / Д.М. Хома. –Тернопіль: ТНЕУ, 2010. - 21с.

72. Черевко Г.В. Интеллектуальная собственность: [навч. посіб.]/ Г.В. Черевко. – К.: Знання, 2008. – 249с.

73. Черкасова Ю.М. Информационные технологии управления: [учеб. пособ.] / Ю.М.Черкасова. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 216 с.

74. Чернявская И. Системы защиты информации / И. Чернявская // Инвестгазета. – 2007. – №3. – С. 52–55.

75. Чубатенко О.І. Інформаційні технології – майбутнє України / О.І. Чубатенко // Дзеркало тижня.-2007.-№1. – С 20-25.

76. Чумаченко Н.Г. Методы учета и калькулирования себестоимости промышленной продукции / Н.Г. Чумаченко. – М.: “Финансы”, 1965. – 124 с.

77. Швиданенко Г.О. Управління капіталом підприємства: [навч. посіб.] / Швиданенко Г.О., Шевчук Н.В. – К.: КНЕУ, 2007. – 377с.

78. Шевчук В. Р. Стратегічний управлінський облік : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. зал.] / В. Шевчук. – [за ред. О. М. Ковалюка]. – К. : Алеута, 2009. – 179 с.

79. Шквір В.Д. Інформаційні системи і технології в обліку : [навч. посібник для студ. вищ. учб. закл.] / Шквір В.Д., Загородній А.Г., Височан О.С. – Львів : Видавництво національного університету «Львівська політехніка», 2013. – 268 с.

80. Шухман М. Е. Організація внутрішнього аудиту в корпораціях: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец.08.00.09 [Електронний ресурс] / Державний вищий навчальний заклад "Одеський держ.економічний ун-т". - О., 2009. - 22 с.

81. Щербаков В.В. Система информационного обеспечения внутреннего контроля в коммерческом банке / В.В. Щербаков // Аудит и финансовый анализ. - 2015. - № 4 - с. 18

82. Щербакова Н.С. Аудит інформаційної безпеки: [навч. посіб.] / Н.С. Щербакова. – Харків: Ескада, 2014. – 328 с.